

تشدید بحران اقتصادی به رغم رشد نسبی روابط تجارتي منطقه‌یی

Wakil KOHSAR / AFP

وضع اقتصادی افغانستان پس از تسلط طالبان در سال ۲۰۲۱ به شدت بحرانی گردیده و کشور بدترین حالت اقتصادی را در دو دهه اخیر سپری می‌کند. عوامل متعدد داخلی و خارجی وضع اقتصادی کشور را بحرانی ساخته و باعث بیکاری و فقر گسترده شده است. یکی از عواقب این بحران، مهاجرت میلیون‌ها شهروند افغانستان به گوشه‌وکنار جهان است. متأسفانه بیش‌تر این مهاجرت‌ها با موفقیت همراه نبوده و هموطنان ما به‌ویژه در ایران و پاکستان با سختی‌های بسیار کار و زنده‌گی می‌کنند، از حداقل حقوق و امتیازات شغلی و رهایشی برخوردار نیستند، مورد ستم اجتماعی و

رسمی چندقده قرار می‌گیرند و بخشی از این مهاجران با دست‌ان خالی و روان خسته دوباره به کشور برگردانده می‌شوند.

بحران اقتصادی عوامل داخلی دارد. دلیل عمده وضعیت بحران کنونی، عدم مراعات موازین و معاهدات بین‌المللی توسط اداره طالبان است. نقض گسترده حقوق بشر به‌ویژه حقوق زنان، اعمال سیاست‌های تبعیض‌آمیزی که اقشار غیرطالب از جمله طبقه متوسط شهری را به زانو درآورده و استبداد سیاسی که هرگونه تعامل و تشریک مساعی را در داخل کشور ناممکن ساخته، در مجموع وضعیتی را به‌جود آورده است که حتا دولت‌های متمایل به حمایت از حاکمیت استبدادی در افغانستان نمی‌توانند قدم‌های جدی برای به رسمیت شناختن احصائیهت طالبان بردارند. در نتیجه حکومت این گروه سه سال پس از غضب حاکمیت کشور، همچنان دیفکتو و غیررسمی باقی مانده است. این عدم رسمیت، افغانستان را از معاملات اقتصادی و مبادلات تجاری بین‌المللی موثر محروم ساخته است و نهادهای رسمی کشور تحت کنترل طالبان از سوی خیلی از کشورها و سازمان‌های مالی بین‌المللی تحریم شده است. در نتیجه، مساعدت‌های خارجی که در تمام دولت‌های معاصر افغانستان منبعی مهم برای تامین بودجه‌های انکشافی و حتا عادی بوده، به‌طور چشم‌گیر کاهش یافته است.

در سال ۲۰۲۳ کمک‌های خارجی ۳۰ درصد تولید ناخالص کشور بوده، در حالی که قبل از تسلط طالبان در حدود ۷۰ درصد تولید ناخالص را تشکیل می‌داد. با وجود این، کمک‌های رسمی و غیررسمی نسبی در دوره حاکمیت طالبان نیز جریان داشته و این کمک‌ها در حفظ ثبات حداقلی و جلوگیری از فروپاشی کامل ممد واقع شده است. سازمان ملل در سه سال گذشته حدود ۴ میلیارد دالر به منظور کمک‌های بشردوستانه مساعدت کرده است، اما گزارش‌ها حاکی از آن است که بخش عمده این کمک‌ها از سوی طالبان به افراد و خانواده‌هایی توزیع شده است که تصور می‌شود حامی دوام و تقویت نظام طالبانی‌اند.

ایالات متحده امریکا بزرگ‌ترین تمویل‌کننده کمک‌های جاری به افغانستان است. این کشور هر ۱۰ تا ۱۴ روز به‌طور اوسط ۸۰ میلیون دالر پول نقد به افغانستان از طریق سازمان‌های بین‌المللی کمک می‌کند. در سال‌های ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳ سازمان ملل ۳/۶ میلیارد دالر پول نقد به افغانستان انتقال داده است.

به‌اضافه کاهش کمک‌ها و انزوای بین‌المللی، مدیریت بد اقتصادی و فساد اداری در احصائیهت طالبان باعث فرار سرمایه و کاهش سرمایه‌گذاری و تجارت شده است. طالبان برای کاهش اثرات این بحران بر بودجه عادی احصائیهت طالبانی و تامین معاشات ماموران و جنگ‌جویانش به استخراج

و فروش بی‌رویه مواد معدنی روی آورده‌اند؛ اما به دلیل مدیریت ضعیف، هراج این منابع نیز عاید چندانی به همراه نداشته است.

هنوز هیچ کشوری در جهان حاضر نشده است که رژیم طالبان را به رسمیت بشناسد. خیلی از کشورها به علت نقض گسترده حقوق بشر، تعاملات خویش را با طالبان به‌طور چشم‌گیر کاهش داده‌اند، اما تعاملات و تجارت کشورهای منطقه با گروه طالبان انکشاف قابل ملاحظه داشته است. حالا این سوال مطرح است که آیا توسعه روابط تجاری با کشورهای منطقه، نارسایی‌ها و مشکلات اقتصادی ناشی از عدم رسمیت و نبود ارتباط متقابل با جهان را جبران خواهد کرد؟

ایران و چین، طرف‌های عمده روابط تجاری طالبان:

مبادلات تجاری افغانستان تحت حاکمیت طالبان با ایران رشد قابل ملاحظه داشته است. افغانستان بازار مهمی برای تولیدات ایرانی است. مبادلات تجاری ایران در چهار ماه نخست سال ۲۰۲۴ با افغانستان حدود ۷۲۵ میلیون دالر بوده است، در حالی که در چهار ماه اول سال ۲۰۲۳ این رقم ۵۲۵ میلیون دالر بوده و در یک سال، ۳۸٪ افزایش داشته است.

ارزش صادرات ایران به افغانستان طبق احصائیه اتاق مشترک افغانستان و ایران در طول سال ۱۴۰۲ مبلغ یک میلیارد و ۸۴۹ میلیون دالر بوده، اما واردات ایران از افغانستان در آن سال خیلی ناچیز و در حدود ۵۰ میلیون دالر بوده است. به دلیل بحران اقتصادی و سیاسی روبه‌وخامت در ایران، انتظار نمی‌رود روابط تجاری طالبان با آن کشور اثر مثبت چندانی بر اقتصاد افغانستان بگذارد. تلاطم لگام‌گسیخته بازار مالی و پولی، اقتصاد ایران را بسیار آسیب‌پذیر و کم‌جاذبه ساخته است و احتمال افزایش صادرات افغانستان که محدود به مواد معدنی و محصولات زراعتی است، در آینده نزدیک به آن کشور بسیار کم است.

طرف تجاری دیگر طالبان همسایه شمال‌شرقی ما، چین است. چین در سال ۲۰۲۳ براساس احصائیه ملل متحد یک میلیارد و ۲۷۰ میلیون صادرات به افغانستان داشته و وارداتش از کشور ما فقط ۶۴ میلیون دالر، یعنی ۲۰ برابر کمتر از صادراتش بوده است. اخیراً چین اعلام کرده که افغانستان به‌حیث کشور کم‌ترین انکشاف‌یافته مثل برخی کشورهای مشابه در قاره افریقا از تعرفه‌های گمرکی معاف شده است. ولی با نگاه به حجم ناچیز صادرات افغانستان، می‌توان گفت که معافیت تعرفوی اعلام‌شده تاثیر چندانی بر اقتصاد کشور نخواهد داشت.

چین در ماه دسامبر ۲۰۲۲ قرارداد پرمفعت استخراج میدان نفتی قشقری و سایر میدان‌های نفتی آمودریا در ولایات جوزجان و فاریاب را امضا کرد که براساس آن در سه سال اول، آن کشور ۱۵۰

میلیون دلار و بعد از آن برای ۲۲ سال، ۵۴۰ میلیون دلار در این حوزه‌های نفتی سرمایه‌گذاری خواهد کرد. حتی اگر چین به این تعهدات عمل کند، اثرات سرمایه‌گذاری چین بر وضعیت شغلی و عایداتی مردم افغانستان چندان امیدبخش نیست. تجربه کشورهای آسیای میانه از سرمایه‌گذاری‌های چین نشان می‌دهد که آن کشور برای انتقال دانش به نیروهای محلی کاری انجام نمی‌دهد و تمام نیروی متخصص و حتی بخش عمده کارگران عادی را در پروژه‌هایش از چین وارد می‌کند. سیاست چین در این سرمایه‌گذاری‌ها باعث تشدید وابستگی کشورهای فقیر می‌شود.

قابل یادآوری است که سهم پاکستان در تجارت افغانستان به‌خصوص در بیست سال دوره جمهوری اسلامی بسیار پررنگ بود و انتظار می‌رفت که در حاکمیت طالبان این روابط افزایش یابد؛ اما در عمل چنین نشد. تنش‌های موجود بین طالبان و حکومت پاکستان منجر به اعمال تعرفه‌های سنگین گردیده و در نتیجه تجارت دو کشور از دو میلیارد دلار به کمتر از یک میلیارد دلار کاهش یافته است.

توسعه روابط تجاری آسیای میانه با طالبان با ترس و نگرانی همراه است:

روابط طالبان با آسیای میانه جز تاجیکستان گسترش یافته است. تاجیکستان طالبان را تهدیدی مستقیم برای امنیت خود می‌داند و این گروه را به حمایت از جنبش انصارالله متهم می‌کند. در عین حال تاجیکستان میزبان سران و فعالان جبهه مقاومت ملی است. باوجود آن، تجارت بین دو کشور به‌طور نسبی جریان دارد و در هفت ماه اول سال ۲۰۲۴ ارزش مجموعی تجارت دو کشور تنها ۳۰ میلیون دلار بوده که ۸ میلیون صادرات افغانستان را مواد زراعتی و ۲۲ میلیون صادرات تاجیکستان را برق، سمنت، روغن و غیره تشکیل می‌دهد. با این حال روابط تجاری کشورهای آسیای میانه در مجموع، به‌خصوص اوزبکستان، قزاقستان و ترکمنستان با احصائیهت طالبان روبه‌افزایش است. دلیل گسترش این روابط عمدتاً سه چیز است. دلیل نخست، امنیت مرزهای شمالی و راه‌های تجاری است. گروه طالبان، عامل اصلی بی‌ثباتی در دو دهه اخیر، حالا در افغانستان حاکم است و جنگ تقریباً متوقف شده است. این امر به تسهیل روابط تجاری کشورهای منطقه با افغانستان کمک کرده است. دلیل دوم، ترس کشورهای آسیای میانه از احتمال سرایت خشونت از افغانستان به آن کشورها توسط گروه‌های دهشت‌افگنی است که در خاک افغانستان پناه گرفته‌اند. این کشورها ترجیح می‌دهند که با حفظ و توسعه روابط اقتصادی، طالبان را به مهار گروه‌های تروریستی آسیای میانه که در خاک افغانستان پناهگاه و پرورشگاه دارند، تشویق کنند. منافع اقتصادی ناشی از توسعه تجارت نیز در افزایش دادوستدهای تجاری نقش دارد اما در شرایط کنونی، دلیل اصلی نیست.

قزاقستان با افغانستان مرز مشترک ندارد و با خطر مستقیم نفوذ تندروان و تروریستان از خاک افغانستان مواجه نیست، اما عواقب نفوذ احتمالی تروریستان از افغانستان به آسیای میانه و ناامنی در کشورهای مجاور را درک می‌کند. با آن‌که ظاهراً قزاقستان عمدتاً به دلیل اهداف مالی و اقتصادی با طالبان دادوستد می‌کند، اما پشت تماس‌های آن کشور نیز نگرانی امنیتی وجود دارد. قزاقستان طالبان را از فهرست گروه‌های تروریستی حذف کرده و نماینده آن گروه را پذیرفته است. تجارت هم بین دو کشور رشد قابل ملاحظه پیدا کرده است. صادرات قزاقستان به افغانستان به ۹۸۷ میلیون دالر رسیده است که عمدتاً آرد، گندم، روغن و مواد نفتی است.

تجارت اوزبیکستان با افغانستان هم رشد قابل توجه کرده است. اوزبیکستان آشکارا نگران پناهگاه‌های تروریستی در افغانستان است. این کشور را حضور داعش و جنبش اسلامی اوزبیکستان در خاک افغانستان خیلی نگران ساخته و سعی می‌کند تا از طریق همکاری اقتصادی و تماس با طالبان خطر نفوذ تروریستان به خاکش را کاهش دهد. در ماه آگست امسال صدراعظم اوزبیکستان به کابل سفر کرد و طی آن سفر ۳۵ توافق‌نامه به ارزش دوونیم میلیارد دالر در بخش‌های تجارت و سرمایه‌گذاری عقد گردید. در حال حاضر افغانستان عمدتاً برق، گندم و آرد را از اوزبیکستان وارد می‌کند. اما به دلیل نگرانی اوزبیکستان از رابطه طالبان با تروریستان اوزبک، آینده روابط اقتصادی آن کشور با افغانستان در هاله ابهام قرار دارد و ممکن است یک اتفاق تروریستی باعث فروپاشی این روابط شود.

ترکمنستان نیز اعلام نکره است که رژیم طالبان را به رسمیت می‌شناسد، با این حال عملاً روابط دیپلماتیک با رژیم طالبان را برقرار کرده است. افغانستان برای تامین بخشی از برق به ترکمنستان اتکا دارد. اخیراً بین دو کشور ۱۳ قرارداد تجاری با ارزش ۲۰۰ میلیون دالر امریکایی در بخش‌های سیخ‌گول، سنگ مرمر، رنگ و مواد غذایی امضا شده است.

مهم‌ترین موضوع اقتصادی برای ترکمنستان پروژه تاپی است. هدف آن کشور تامین مسیرهای متنوع برای صدور گازش است که عمدتاً به روسیه صادر می‌شود. این پروژه در دور اول حکومت طالبان (۱۹۹۷) جهت انتقال گاز طبیعی ترکمنستان از مسیر افغانستان به پاکستان و هند طرح شده بود. آغاز کار این پروژه چند بار در زمان جمهوریت افتتاح گردید، ولی به دلیل ناامنی عملی نشد. اخیراً طالبان نیز آن را افتتاح کرده‌اند، ولی هنوز گام عملی قابل توجه در اجرای آن برداشته نشده‌اند. اکنون که عاملان ناامنی اداره کشور را به دست گرفته‌اند، سیاست‌های ضدبشری تطبیق این پروژه بزرگ را با چالش روبه‌رو کرده است؛ زیرا تطبیق چنین پروژه‌ها بدون همکاری منطقه‌ای و وجود

حکومت رسمی آسان نیست. طالبان از یک سو با اعمال سیاست‌های تبعیض‌آمیز و ضد پیشرفت، نیروهای ماهر و سرمایه‌گذاران داخلی را وادار به ترک کشور کرده و از سوی دیگر با این سیاست‌ها تمایل اکثریت مردم، به‌ویژه شهرنشینان، زنان و اقلیت‌های فرهنگی و نیروهای سیاسی غیرطالب را به انزوا کشیده و در نتیجه توانایی داخلی را در انجام کارهای بزرگ توسعه‌ی و تعاملات تجاری منطقه‌ای کاهش داده است. از این رو می‌توان گفت که روابط تجاری با کشورهای منطقه پاسخ بحران فقر و بیکاری حاکم در افغانستان نمی‌تواند باشد. بدون گشودن دروازه‌های مکاتبه به روی همه کودکان و نوجوانان، تشویق کار و ابتکار، حمایت از خدمات و آزادی‌های مدنی که زمینه ساز رشد مناسبات سازنده فرهنگی و اقتصادی می‌شود و بدون ایجاد حکومتی که مردم افغانستان آن را شایسته حمایت و همکاری بدانند و جامعه جهانی تامین رابطه با آن را پرخطر یا مایه شرم ساری نداند، بار کمرشکن بیکاری و گرسنگی از شانه‌های مردم ما کم نخواهد شد.

پایان